

■ Inariin rajoittuvat Lapinkylät Kemini Lapissa. Katkoviivalla on merkitty oletettu rajan kulku.

Lapinkyläien rajat merkki merkiltä

Puulustokalenteri paikkaa aukkoja pohjoisen asutushistoriassa

■ Pentti Jusilla YLITORNIO

Voitto Viinainen uskaltaa sanoa, että Kemini Lapin Inariin rajoittuvien lapinkyläien kaikki rajat on nyt selvitetty ja kiinnitetty maastoon – juuri niin kuin ne merkittiin alun perin 1600-luvulla, voimassa olleen maanlain mukaisesti.

Mutta Koillis-Inarista löytyi myös kivipyykin merkitty, noin 100 kilometriä pitkä raja, joka päättyi Varanginvuonoon, Pykeijan kylään: Täyssinän rauhan raja ulottui Jäämereen.

Akateemiset asiantuntijat kiittelivät neljä vuotta sitten ilmestynyttä Inarin rajahistorian ensimmäistä osaa vuolaasti. Alan grand old man, emeritusprofessori Kyösti Julku, piti sitä jopa parhaana Suomessa koskaan ilmestyneenä rajatutkimuksena.

Joulukuun puolivälissä ilmestyvässä toisessa osassa Viinainen on vain syventänyt itselleen asettamaa haastetta. Alaotsake kertoo ulkoisesti, mistä on kysymys: Inarin eteläiset ja läntiset rajat, tarkentuvat pohjoiset valtarajat sekä Suur-Sodankylän lapinkyläien valtarajat.

Määrittelyn sisällä on merkittäviä uusia tuloksia, joita on osaltaan tuottanut ensimmäistä kertaa historiantutkimukseen laajasti käytettynä uusi metodi, puulustotutkimus, sen antama ilmastotieto.

Muuten tutkimusmenetelmät ovat olleet samat kuin ennen: vanhan saamelaisen paikannimistön selvittäminen ja sen mukainen maastotiedustelu, tuloksena koko vanhan rajajärjestelmän identifiointi.

Ukkottujen miesten perässä

Menetelmä on vaatinut resursseja:

– Vanha rajajärjestelmä perustui siihen, että oli näköyhteys rajapisteeltä seuraavalle, mutta 1930-luvun suotuisan ilmastovaiheen ansiosta uusi metsä peittää vanhat paljakkavaaraktin. Maajalasta kaikkia vanhoja rajamerkkejä ei löytynyt. Rajavartiolaituksen helikopterituki oli tälle tutkimukselle olennainen apu, Viinainen kiittää.

Maastotutkimus oli kuitenkin vasta toinen vaihe. Ensin piti tarkentaa, mitä ja mistä etsiä. 1600-luvun asiakirjoista oli tiedossa rajapisteet, 1700-luvun alkupuolen lukuissa rajariitojen oikeudenkäyntipöytäkirjoissa tuli esiin uusia maastokohtia.

Kohteet ovat yleensä vedenjakajilla ja erikoisiin maastokohtiin paikannettavissa. Etsijän vain piti ottaa huomioon 1600-luvun tilanne ja se, että nimet oli pöytäkirjannut kirjuri, joka ei todennäköisesti osannut saamea, tuskin suomeakaan.

– Siis ensin hahmotimme rajaselvitykset kirjallisesti, sitten kiinnitimme ne maastoon kulkemalla entisten ukkottujen miesten pe-

■ Jouni Liukkosen tarkastelee Inarin Pakanavaarassa löytämänsä vanhaa kivipyykkiä. Pakanavaarasta raja suuntasi Näätämaahan ja sieltä Pykeijan kylän kohdalla Varanginvuonoon.

■ JobMucka on Kittilän, Sodankylän ja Inarin rajapaikka vuodelta 1602. Rajapiste sijaitsee Ounas- ja Ivalojoen vedenjakajalla. Nils Juhani Sara tulistelee.

rässä. Meillä vain oli apuna nykyajan välineet, moottorikelkat, veneet, helikopterit, Viinainen tuumii.

Viinainen käyttää korostetusti muotoa me. Se kertoo yhteistyöstä ja avusta, jota hän on saanut asiantuntijoilta – niin historiantutkijoilta, kielitieteilijöiltä ja muilta asiantuntijoilta kuin rajamiesvuosiensa ”vääriteiltä”, pettämättömiä kairojen tuntijoilta.

Rajapyykit Jäämerelle

Ja tuloksena ”kaikki 1600-luvulla Kemini Lapista asiakirjoissa esiintyvät rajapisteet on identifioitu, löydetty ja kiinnitetty maastoon” – ja niin kuin voimassa ollut maanlaki edellytti: rajamerkin piti kattaa koko raja, aukkoja ei saanut jäädä.

Kielitilunnoista Viinainen ottaa esimerkiksi rajapisteeseen Ripp Jocky Kittilän ja Sodankylän rajatuomiossa vuodelta 1602. Inarilapin rippa-sana tarkoittaa rehevää vesikasvustoa, missä merkityksessä se esiintyy Inarinjärven nimistössä. Ripp Jocky on siis reheväsavunnen joki, jollainen Inarin, Kittilän ja Sodankylän sijojen kiista-alueella on

Inarin rajahistoria II

- Voitto Viinainen: Inarin rajahistoria II. Inarin eteläiset ja läntiset rajat, tarkentuvat pohjoiset valtarajat sekä Suur-Sodankylän lapinkyläien historialliset rajat.
- Julkaisija Pohjois-Suomen Historiallinen Yhdistys.
- Asiantuntijatiimi: Kyösti Julku, Heikki Kirkinen, Olavi Korhonen, Mauri Timonen, Christian Carpelan, Pekka Tätilä, Steinar Wikan, Samuli Aikio, Ilmari Mattus.
- Tieteelliset ennakotarkastajat Kaisa Korpijaako-Labba ja Pekka Sammallahti.
- Ensimmäinen osa ilmestyi vuonna 2002.
- Kirjan julkistamistilaisuus oli eilen Inarissa.
- Kirjatilaukset Oulun yliopisto. Historian laitos

”Lustokalenterista näkee, milloin siirryttiin turkistaloudesta ”haukitalouteen” tai miten Kaarle IX:n pohjoiset pyrkimykset kaatuivat.

vain Lismajoki.

Täyssinän rauhan (1595) rajan tarkentuminen pohjoisessa on melkoinen historiantutkimuksen ”tuutinen”. Inarissa raja paikallistuu lähemmäksi, mutta vielä mielenkiintoisempi löytö lienee kivipyykeillä merkitty, noin 100 kilometriä pitkä rajalinja Näätämaasta Pykeijan kylään Varanginvuonon rannalle.

– Siinä se on, Ruotsin ja Venäjän välinen raja eli Ruotsin aluekäytävä Jäämerelle, aivan vanhojen karttatietojen mukaan. Se on nyt löydetty ja maastoon merkitty, Viinainen toteaa.

Puurajamänty ilmastomittari

Jo rajahistorian ensimmäisen osan valmistamisen aikoihin Viinanelle selvisi puulustotutkimuksen tarjoaman ilmastotiedon mahdollinen apu historiantutkimukselle. Yhteistyö Metlan ja tutkija Mauri Timosen kanssa osoittautuikin tulokselliseksi.

Metsänrajamänty on poikkeuksellisen hyvä ilmastomittari, koska sen kasvukausi on lyhyt. Pienikin muutos kesä-heinäkuun lämpötilassa näkyy luston leveydessä.

– Kun tiedetään, että kesä-heinäkuun lämpö korreloi vuoden keskilämpöön, siitä voidaan päätellä koko vuoden lämpötilat ja vetää näistä luotettavat käyrät, Viinainen kuvaa.

Metlan lustokäyrien antama vuodentarkka ilmastotieto on 7368 vuotta. Viinanelle tutkimuksessa Inarista kolmelta alueelta otetut näytteet, joista vanhimmat ulottuivat 500 vuoden taakse, ”stemmasivat” hyvin Metlan lustokalenteriin, mutta antoivat tarkempaa paikallista ilmastotietoa.

– Helposti siitä löytyi vastaavuudet myös lapinkyläien veronmaksukykyyn, väen liikkuvuuteen, veroartikkeleiden muuttumiseen. Lustokalenterista näkee, milloin siirryttiin turkistaloudesta ”haukitalouteen” tai miten Kaarle IX:n pohjoiset pyrkimykset kaatuivat, mutta ilmastoon muutos vaikutti siihenkin, että Moskova valtasi Novgorodin, Viinanelle luettelee.

Maat kyläien omistamat

Pohjois-Lapissa intohimoja herättäneisiin maaomistuksiin Viinanelle tutkimus ei varsinaisesti puutu. Se että lapinkyläillä olisi ollut maahinsa vain nautintaoikeus, ei kuitenkaan ole hänestä loogista.

– Missään en ole havainnut mainintaa, että joku olisi pyytänyt kruunun suomen nautinnan turvin. He pyytivät omalta maaltaan. Oikeudenkäynnit rajariidoista kertovat kiistatonta sijojen omistusoikeudesta rajoilla merkittävihin kyläalueisiin, Viinanelle vakuuttaa.

Oikeus tuomitsi esimerkiksi naapurikylän puolelta pyydytetyt majavat korvattavaksi sille. Jos rajoista oli epäselvää, määrättiin uskotut miehet – heistä kolmannes kiistakyläien naapureista – tekemään selvitys seuraaville käräjille, jolloin oikeus saaliiseen lopullisesti ratkaistiin.

■ Rajat kiinnostavat ”rajamiestä” – Voitto Viinanelle rajahistorian toinen osa on valmis.

■ Kivilatomo Vätsärin Kalloppä-tunturissa on suuntaa osoittava viittapyykki Ruotsin ja Venäjän valtarajalla.

■ Inarin kahtia jakanut valta- ja etupiiriraja kävi Sovintovaarasta edessä näkyvän Ukon antamalla suunnalla Inarinjärven Pieneen Kaamassaareen 'Sovintosaaari'. Ukosta itään maat ja vedet kuuluivat historialliselle Paatsjoeniskyan kylään eli Itä-Inariin; Ukosta länteen maat ja vedet kuuluivat Inarin-kylään eli Ruotsin Inariin.